

УДК 378.4(477) (09)

Лариса Корж-Усенко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-9538-4147

DOI 10.24139/2312-5993/2025.02/157-168

ВПРОВАДЖЕННЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС ВИЩОЇ ШКОЛИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Важливими передумовами модернізації освітнього процесу у вищій школі України на початку ХХ ст. була реалізація принципу народності і культуровідповідності в навчанні й вихованні студентської молоді, потреба наближення освіти до потреб та інтересів рідного народу, узгодження навчального матеріалу з можливістю використання рідної мови та необхідністю поглиблення українознавчої спрямованості змісту освіти. За часів Російської імперії спроби викладачів, студентів і громадськості щодо поглиблення українознавчого компоненту змісту освіти нейтралізувалися державними структурами, проте набутий позитивний досвід упровадження українознавчих дисциплін у вищій школі було використано в Україні в наступні історичні періоди та в умовах сьогодення.

Ключові слова: загальнолюдські і національні цінності, принцип народності, культуровідповідність, українознавчі дисципліни, національний компонент змісту освіти, освітній процес, національна ідентичність, громадянська свідомість.

Постановка проблеми. Активізація глобалізаційних процесів посилює необхідність поєднання загальнолюдських і національних цінностей, збереження національної ідентичності та унікальної культурної неповторності кожної нації, що пов'язане з потребою співжиття в мультикультурному світі та дотриманням національної безпеки. В сучасних умовах посилюється тенденція до увиразнення культурогенуючих і націєтворчих функцій вищої освіти, тому вельми важливим є формування особистості з демократичним світоглядом, високою громадянською свідомістю, здатною до критичного мислення та відстоювання своїх прав, шанобливого ставлення до культурної спадщини і народних традицій, виявлення толерантності до інших народів.

У процесі інтеграції системи освіти України в міжнародний освітній простір необхідно зберегти її національний характер, що знайшло відображення у відповідних нормативно-правових актах. У законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року», «Концепції розвитку педагогічної освіти» акцентується увага на важливості збереження національної ідентичності на основі поєднання загальнолюдських і національних духовних цінностей, виховання любові до Батьківщини, утвердження якостей громадянина

України, розвитку творчого потенціалу рідного народу, формування відповідального ставлення до долі країни.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню проблеми впровадження українознавчих дисциплін закладах вищої освіти в кінці XIX – на початку XX ст. приділяли увагу Г. Бурлака, В. Ващенко, Л. Винар, О. Гомотюк, І. Гирича, З. Зайцевої, Л. Грицик, Л. Зашкільняк, В. Кремень, Н. Левицька, О. Музичка, П. Сохань, В. Тельвак, Г. Філіпчук, В. Ульяновський, Т. Усатенко та інші. Водночас існує нагальна потреба в поглибленому вивченні означеної теми на основі опрацювання невідомих та маловідомих джерел, передусім архівних документів та матеріалів періодичних видань початку XX століття.

Мета розвідки – здійснити ретроспективний аналіз досвіду впровадження українознавчих дисциплін в освітній процес вищої школи на території України на початку XX століття за для використання позитивного історичного досвіду в сучасних умовах.

Методи дослідження. На підставі історіографічного аналізу з'ясовано ступінь наукової розробленості досліджуваної проблеми. З використанням ретроспективного аналізу висвітлено чинники становлення досвіду впровадження українознавчих дисциплін в освітній процес вищих шкіл України на початку XX століття. За допомогою методу порівняння окреслено характерні особливості розвитку українознавчого компоненту змісту освіти у вищій школі на українських землях у складі Російської та Австро-Угорської імперій. З використанням методів синтезу виявлено напрацювання представників академічної науки щодо розвитку українознавчих дисциплін у досліджуваний період. На основі узагальнення представлено висновки та окреслено перспективи подальших досліджень з обраної теми.

Виклад основного матеріалу. Доцільність «наукового викладання народною мовою» в умовах Російської імперії окреслив ще у XIX ст. професор М. Драгоманов, проте Емський указ і Валуєвський циркуляр унеможливили ці починання. На межі XIX–XX століть представники національної інтелігенції (Х. Алчевська, В. Барвінський, М. Галущинський, В. Гнатюк, І. Горбачевський, Б. Грінченко, М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Дністрянський, Ф. Колесса, М. Кордуба, М. Лисенко, О. Маковей, Олена Пчілка, І. Пулюй, С. Сірополко, М. Рудинський, С. Рудницький, С. Смаль-Стоцький, Г. Хоткевич, М. Сумцов, І. Франко, А. Шептицький, В. Щербаківський), спираючись на принципи народності й культуровідповідності, виступали

на наповнення вищої освіти національним змістом, узгодженим із потребами окремої людини і рідного народу.

Попри небезпеку звинувачень у неблагонадійності, деякі викладачі наважувалися на включення українознавчих тем до власних навчальних курсів. На межі XIX-XX століття визріла ідея наближення вищої школи до потреб українського народу. Майже кожен український селянин Галичини вносив свою лепту на потребу створення національної вищої школи. Г. Хоткевич зібрав у Харкові кошти для створення майбутньої національної вищої школи, причому деякі добродійці робили пожертви на кафедру народознавства та викладання українознавства (Список жертводавців, *ЦДІАЛ*, арк. 1). Аналогічну роботу здійснював С. Шелухін в Одесі. У Київській Просвіті під керівництвом Б. Грінченка засновано фонд українського народного університету, що не встиг розгорнути роботу через скасування російським урядом «Просвіт». М. Грушевський планував спрямувати 100 тис. руб. із «українського фонду» В. Семиренка на відкриття приватного інституту українознавства з друкарнею, проте реалізовано тільки другу частину задуму (Єфремов, 2011, с. 72).

Попри ігнорування російським урядом культурно-освітніх потреб українців вагомистою українознавчого доробку вирізнялися професори Харківського (Д. Багалій, В. Барвінський, В. Данилевич, В. Мова-Лиманський, Є. Редін, В. Савва, М. Сумцов, М. Халанський), Київського (В. Антонович, М. Дашкевич, М. Довнар-Запольський, А. Лобода, І. Лучицький, Г. Павлуцький), Одеського (О. Грушевський, О. Маркевич, А. Синявський, Е. фон Штерн) університетів (Корж-Усенко, 2015а). Професори К. Радченко і П. Заболотський Ніжинського інституту князя імені О. Безбородька доводили доцільність викладання української мови та літератури. Консолідації зусиль академічних кіл сприяла діяльність Київського Історичного наукового товариства Нестора-літописця, Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові, Українського наукового товариства (Київ), Харківського історико-філологічного товариства, товариств «Громада», «Просвіта», інших громадських організацій.

В часи російської революції 1905–1907 років рух за українську школу набув величезних масштабів. У 1905 р. вчена рада Харківського університету з ініціативи професорів Д. Багалія, А. Зайкевича, М. Сумцова виступила проти цензури українських видань з акцентом на забороні Слова Божого й богослужбових книг рідною мовою (Записка по вопросу, 1906). Водночас професор В. Антонович за дорученням Київського

університету підготував записку про скасування заборон рідної мови, де зазначав, що «в історії цензури всіх країн подібне ставлення до мови зустрічається вкрай рідко», за винятком часів релігійного фанатизму епохи середньовіччя. Вчений наголосив, що останнім часом українська література зробила неймовірні успіхи, «попри заборону, користуючись змогою видавати книги в Галичині»; нею «виходять різноманітні періодичні видання, читаються лекції в університетах Львівському і Чернівецькому, здійснюється викладання в гімназіях, забезпечених повним набором підручників, ведуться дебати в галицькому сеймі та громадських зібраннях тощо», зрештою, українською говорить багатомільйонне населення на своїй історичній батьківщині (Антонович, 1908). Обстоюючи право на національний компонент змісту освіти, студенти і викладачі посилалися на успішний досвід викладання українознавчих дисциплін за кордоном, у Франції, Австро-Угорщині, Польщі, Великобританії, Норвегії, Швеції, Болгарії, інших країнах Європи. Так, на початку ХХ ст. у Львівському університеті було 24 українознавчі та україномовні курси (і 236 польських) у Чернівецькому університеті викладали 5 (Гурак, 2005, с. 12).

У Зверненні актора М. Кропивницького до голови російського уряду (1905 р.) викрито «небачену в цивілізованому світі кривду і приниження», що зазнав український народ від «єдиновірного брата», тоді як в «іновірній Австрії» українці мають право на Слово Боже та здійснення «досліджень високого наукового значення» рідною мовою без цезурних обмежень (Корж-Усенко, 2017в). Метою творення українознавчих кафедр було навчання й виховання української інтелігенції на власному історико-культурному досвіді (Ульяновський, 2007). Методом порівняльного аналізу встановлено: на відміну від просвітницької діяльності українофілів у ХІХ ст., що сприяла усвідомленню культурної ідентичності місцевого населення завдяки організації популярно-розважальних заходів, на початку ХХ ст. посилювався академічний вектор, спрямований на формування національної свідомості на основі ґрунтовного вивчення всіх аспектів життєдіяльності рідного народу.

Під петиціями органів місцевого самоврядування, наукових і просвітніх товариств з вимогами скасування утисків українського слова було зібрано тисячі підписів. Свідченням рішучості представників національної інтелігенції є візити депутатів (О. Косач (Олени Пчілки), І. Шрага, М. Дмитрієва) та делегації у складі О. Лотоцького, О. Русової, А. Снарського до російського уряду. 24 листопада 1905 року

оприлюднено нові правила вживання української мови у друці, за винятком сфери освіти. Доцільність започаткування українознавчих курсів в університетах як першого етапу українізації вищої школи викладена в заяві київської інтелігенції – учасників Шевченкового вечора (1905 р.), у проекті статуту Всеукраїнської спілки вчителів і діячів народної освіти, розробленого Б. Грінченком, С. Єфремовим, В. Дурдуківським. Члени цього товариства зверталися до Державної думи з проханнями «про потребу українізації школи, про народний університет ім. Т. Шевченка», до Ради Київського університету з проханням створити кафедри з українською мовою викладання (1906 р.) (Березівська, 2015, с. 45); остання ініціатива була висунута й одеською «Просвітою» щодо місцевого університету.

У 1905 році вимогу впровадження українських дисциплін та викладання рідною мовою висунуто студентами-українцями Одеського університету, а з ініціативи української студентської громади ці вимоги включено до резолюції Коаліційної ради студентів із пропозицією замінити назви «Малоросія» і «малороси» на «Україна» та «українці» (Резолюція, 1905). У відповідь рада зазначеного університету визнала за можливе реалізувати ці вимоги, якщо більшість студентів у групах буде українцями та інші університети підтримають такі починання (Русова, 1906). У 1906 році з ініціативи Д. Дорошенка 1430 підписів студентів під петицією про заснування чотирьох українських кафедр у Київському університеті (Студенты, *IP НБУ*), причому молодь апелювала до досвіду викладання українознавства в зарубіжних університетах. Проте ректор Д. Цитович дав згоду тільки на відкриття «приватних» курсів. Подібну заяву було подано від імені більшості слухачок (500 підписів) до Ради Київських вищих жіночих курсів. Водночас «Гурток українців-студентів» Київського політехнічного інституту зібрав підписи для відкриття українознавчих кафедр та домігся розміщення портрету Т. Шевченка в інститутській бібліотеці. У 1906 році професори В. Перетц і Г. Павлуцький здійснили подання до деканату історико-філологічного факультету Київського університету про необхідність відкриття українознавчих кафедр. Професор В. Перетц став автором записки Російської академії наук до Кабінету Міністрів про скасування заборони української мови, виклав у низці наукових і періодичних видань проект заснування кафедр української мови, літератури, історії, етнографії та звичаєвого права (Перетц, 1908), прагнув залучити до викладання в Київському університеті видатного письменника і вченого І. Франка.

У 1906 році відповідно до звернень чернігівського, харківського, полтавського студентських земляцтва рада Харківського університету звернулася до міністерства з проханням про відкриття двох українознавчих кафедр із викладанням курсів українською мовою (Про українські кафедри, 1906), а також надала звання почесних докторів І. Франку та М. Грушевському (1906 р.), а згодом – О. Єфименко (1910 р.). Тоді ж професор М. Сумцов підготував доповідну записку «Історія і етнографія Малоросії як предмети викладання у Харківському університеті» (Доповідна, ДАХО). Причому представники різних національностей підтримували прагнення до введення дисциплін для задоволення культурних запитів студентської молоді. Солідарність з ідеєю започаткування українських кафедр висловили українські студентські громади Львова, Дерпта, Рима, Казані, Москви, Петербурга, громадські діячі: Б. Грінченко, М. Грушевський, Д. Дорошенко, О. Лотоцький, С. Єфремов, І. Липа, а також представники різних соціальних груп України (Яворницький, 1906, с. 15–16).

Олена Пчілка у статті «Українські університетські кафедри» підтримала прагнення українських студентів Київського університету, що підтримали студенти-поляки (Пчілка, 1906). У зверненнях І. Липи «До студентів-українців», «Про народний університет», І. Личка «До студентів-українців: вимога вільного українського автономного університету» обґрунтовано необхідність формування кадрів національної інтелігенції для забезпечення суспільного прогресу рідного народу. Д. Дорошенко у статті «Ще у справі українських кафедр» довів доцільність залучення до викладацької діяльності фахівців із західноукраїнських земель (Опанашук, 2007). Спроби організації українознавчих кафедр в університетах Наддніпрянщини розкрито в праці учасника студентського руху М. Залізняка «Російська Україна та її відродження» (Залізник, 1910).

Тема впровадження українознавчих курсів та україномовного викладання активно обговорювалася на шпальтах часопису «Рада» і «Рідний край». На підставі аналізу звернень на захист національної вищої школи М. Гехтер дійшов висновку, що ця ідея є чинником соборизації української людності з різних куточків України і закордону (За український університет, 1912). Ініціативи студентів і викладачів, громадських організацій щодо відкриття українських кафедр підсумувала С. Русова у статті «Сучасні шкільні потреби на Україні» (Русова, 1906, с. 116).

В часи лібералізації суспільного життя 1906–1907 років окремі спроби викладання українською мовою здійснили професори Д. Багалій,

М. Сумцов, М. Халанський (Харків), А. Лобода, В. Перетц (Київ), приват-доцент О. Грушевський (Одеса), які викладали українську літературу та історію. Свідченням здатності до використання української мови в освітньому процесі вищої школи стали переповнені аудиторії та пильна увага слухачів. Зусилля М. Сумцова, спрямовані на відкриття в Харкові першої української кафедри, як свідченням духовної емансипації народу, публічно привітала Х. Алчевська (Алчевська, 1906б, с. 3). Проте такі «небезпечні експерименти» наразилися на опір уряду, тому україномовні лекції було припинено, а їх учасників – покарано. Суворі догани отримали викладачі та представники адміністрації (зокрема декан історико-філологічного факультету Новоросійського університету професор Е. фон Штерн і ректор Харківського – Д. Багалій).

Зусиллями фундатора запроваджувалося навчання українською мовою у Музично-драматичній школі імені М. Лисенка – першій вищій школі мистецького профілю. Причому цикл музично-вокальних дисциплін викладав сам маестро М. Лисенко та всесвітньо відомий співак, професор О. Мишуга, а професор В. Перетц та І. Стешенко читали курси з історії української літератури, з історії українського театру та драми (3 школи, 1906). Курс гри на бандурі викладав відомий кобзар І. Кучугура-Кучеренко.

Значною популярністю користувався курс професора В. Перетца з історії української літератури на Київських вищих жіночих курсах, доки кандидатуру вченого не було забалотовано професорською колегією (Кобченко, 2007, с. 116). У часи революції 1905–1907 років професором А. Лободою на Київських вищих жіночих курсах було прочитано два обов'язкових курси, присвячені творчості Т. Шевченка та історії української літератури (Тулуб, 2012), а також один – на Вищих вечірніх жіночих курсах А. Жекуліної. У 1907–1909 роках А. Лобода викладав українською та російською мовами (за бажанням слухачів) «Історію малоруської літератури» в Київському університеті та на Київських вищих жіночих курсах. На базі Київських Вищих жіночих курсів на громадських засадах у цей час діяв українознавчий семінарій під керівництвом професора А. Лободи. Водночас у навчальних планах цих курсів було передбачено викладання «Історії української літератури» А. Лободи (1909 р.), історії Малоросії В. Данилевича (1909 р.), спецкурсу «Київ та його старожитності» (професора К. Шаровольського), спецкурсу з української мови (1913 р.) (Кобченко, 2007, с. 117). У курсі російської діалектології приват-доцент В. Розов приділяв увагу народній мові, на

основі чого студентки готували реферати, що свідчить про зростання інтересу до рідного слова. У 1906 році курс лекцій з історії України було прочитано професором М. Василенком на Вищих жіночих курсах А. Жекуліної.

Спробою популяризації науковою громадськістю з українознавчих знань була організація в 1909 році Українським науковим товариством у Києві низки публічних лекцій М. Грушевського, А. Лободи, О. Левицького, В. Перетца, І. Стешенка, які відвідувала зацікавлена студентська молодь. Проте невдовзі лекції було заборонено урядом. Необов'язкові курси з історії України (професора В. Данилевича, Є. Сташевського), з історії українського нарідччя (приват-доцента В. Розова) було зафіксовано в оглядах викладання Київського університету у 1910, 1913 і 1916 роках (Ульяновський, 2007). Проте курси В. Данилевича і М. Василенка з історії України 1912 року було вилучено з навчального плану через політичну неблагонадійність. У цей час з'явилася тактика подання українознавчих дисциплін під «специфічним українофобським соусом» (Грушевський О., 1917, с. 320). Попри повільне зростання кількості необов'язкових українознавчих курсів, без створення окремих кафедр перспективи їх інституалізації були невизначеними.

У цей час здійснено спроби вирішення проблеми на законодавчому рівні: у Українська парламентська громада у I Державній Думі вимагала, щоб у «вищих школах були заведені виклади принаймні української мови, письменства (літератури) та історії...», проте законопроект не розглядався через розпуск Думи (Стенографические отчеты, 1907, с. 545). У II і III Думі впровадження української мови та викладання в університетах української історії, мови, фольклору обстоювали депутат Ю. Сейко, професори С. Іванов і В. Лучицький, однак їхні вимоги не були підтримані більшістю. М. Грушевський заявляв, що думська комісія з народної освіти дозволила полякам, латишам, естонцям, литовцям, татарам, киргизам, черкесам, чеченцям, євреям мати свої національні заклади, за винятком українців і білорусів (Грушевський М., 1991). М. Грушевський, що в університетах Росії викладається історія, історія літератури, сербська, болгарська, чеська мови, і не викладають ні мови, ні літератури, ні права українського народу (Грушевський М., 1907).

Загалом, нетривалі демократичного поступки, зроблені урядом під час революції 1905–1906 рр. у Російській імперії мали суттєве значення для розвитку національного компоненту змісту освіти у вищій школі. Попри значний інтерес студентської молоді до вивчення

дисциплін українознавства і зусилля викладачів щодо їх розроблення, російський уряд дозволив це здійснювати тільки поза територією України за винятком короткого періоду лібералізації суспільного життя. Тому впровадження українознавчих дисциплін в освітній процес вищої школи України на початку ХХ століття мало лише фрагментарний характер і повною мірою було реалізовано в часи національного державотворення 1917-1921 років. З точки з точки подальших перспектив дослідження обраної проблеми цікавим може виявитися розкриття можливостей використання позитивного досвіду реалізації українознавчого компоненту змісту освіти в наступні історичні періоди та на сучасному етапі розвитку вищої школи України.

ЛІТЕРАТУРА

- Алчевська, Х. (1906б). Перша українська кафедра. *Рідний край*, 49, 3. (Alchevska, K. (1906b). The First Ukrainian Department. *Native land*, 49, 3).
- Антонович, В. (1908). Записка в справі обмежень української мови. *Записки Українського наукового товариства в Києві*, 3, 33–39. (Antonovych, V. (1908). Memorandum on the Issue of Restrictions on the Ukrainian Language. *Notes of the Ukrainian Scientific Society in Kyiv*, 3, 33–39).
- Березівська, Л. (2015). Боротьба вітчизняних громадських організацій за національну школу в імперську добу (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). *Рідна мова*, 40, 41–46. (Berezyvska, L. (2015). The Struggle of National Public Organizations for a National School during the Imperial Era (late 19th – early 20th century). *Native language*, 40, 41–46).
- Грушевський, М. (1907а). *Вопрос об украинских кафедрах и нуждах украинской науки*. Санкт-Петербург: Тип-я Общественная польза. (Hrushevsky, M. (1907a). *The Question of Ukrainian Departments and the Needs of Ukrainian Scholarship*. Saint Petersburg: Public Benefit Printing House).
- Грушевський, М. С. (1991а). *Про українську мову і українську школу*. Я. Гоян (передмов.). Київ: Веселка. (Hrushevskiy, M. S. (1991a). *On the Ukrainian Language and the Ukrainian School*. Y. Hoian (Preface). Kyiv: Veselka).
- Грушевський, О. (1917). Український народний університет. *Літературно-науковий вісник*, 68. (Hrushevskiy, O. (1917). The Ukrainian People's University. *Literary-Scientific Herald*, 68).
- Гурак, І. Ф. (2005). *Українське студентство у суспільно-політичному житті Східної Галичини (60-ті роки ХІХ – початок ХХ ст.)* (автореф. дис канд. іст. наук: 07.00.01). Івано-Франківськ. (Hurak, I. F. (2005). *Ukrainian Students in the Socio-Political Life of Eastern Galicia (1860s – early 20th century)* (author's abstract of PhD thesis in History: 07.00.01). Ivano-Frankivsk).
- Доповідна записка М. Ф. Сумцова у червні 1906 р. подана до історико-філологічного факультету «Історія і етнографія Малоросії як предмет викладання в Харківському університеті». *ДАХО. Ф. 969. Оп. 1. Спр. 3*. (Memorandum by M. F. Sumtsov in June 1906 Submitted to the Faculty of History and Philology "History and Ethnography of Little Russia as a Subject of Instruction at Kharkiv University." *DAKhO. F. 969. Op. 1. Spr. 3*).

- Ефремов, С. (2011). *Щоденник: Про дні минулі (спогади)*. І. Гирича (упор., вступ. ст.). Київ: Темпора. (Yefremov, S. (2011). *Diary: About Past Days (Memoirs)*. І. Нурчч (Comp., Introductory Article). Kyiv: Tempora).
- З школи М. Лисенка. (1906). Рада, 16 вересня. (*From M. Lysenko's School*. (1906). Rada, September 16).
- Кобченко, К. А. (2007). *Жіночий університет Святої Ольги: історія Київських вищих жіночих курсів*. Київ: «МП Леся». (Kobchenko, K. A. (2007). *The Saint Olga Women's University: History of the Kyiv Higher Women's Courses*. Kyiv: "MP Lesia").
- Корж-Усенко, Л. В. (2015а). Генеза ідеї українського університету: історико-педагогічний вимір. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 6 (50), 343–352. (Korzh-Usenko, L. V. (2015a). The Genesis of the Idea of a Ukrainian University: A Historical-Pedagogical Dimension. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 6(50), 343–352).
- Корж-Усенко, Л. В. (2017в). Генеза концептуальних підходів до організації навчального процесу у вищій школі України. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*, 156, 80–86. (Korzh-Usenko, L. V. (2017b). The Genesis of Conceptual Approaches to the Organization of the Educational Process in Ukrainian Higher Education. *Scientific Notes Series: Pedagogical Sciences*, 156, 80–86).
- Опанашчук, П. (2007) Діяльність газети «Рада» в контексті студентського руху за українізацію Київського університету (1906–1907 рр.). *Часопис української історії*, 6, 52–55. (Opashchuk, P. (2007). The Activities of the Rada Newspaper in the Context of the Student Movement for the Ukrainization of Kyiv University (1906–1907). *Journal of Ukrainian History*, 6, 52–55).
- Перетц, В. Н. (1906). К вопросу об учреждении украинских кафедр в университете. *Киевская старина*, 5–6, 45–49. (Perets, V. N. (1906). On the Issue of Establishing Ukrainian Departments at the University. *Kyivska Staryna*, 5–6, 45–49).
- Перетц, В. (1908). Найближчі завдання вивчення історії української літератури. *Записки УНТ*, 1, 16–25. (Perets, V. (1908). The Immediate Tasks of the Study of the History of Ukrainian Literature. *Notes of the Ukrainian Scientific Society*, 1, 16–25).
- Петлюра, С. (1907). Київська професура і домагання українських кафедр. *Рада*, 11 січня. (Petliura, S. (1907). Kyiv Professors and the Demands for Ukrainian Departments. *Rada*, January 11).
- Резолюція студентів-українців. (Документи, известия и заметки). (1905). *Киевская старина*, 91, 11–12, 102–110. (Resolution of Ukrainian Students. (Documents, Reports, and Notes). (1905). *Kyivska Staryna*, 91, 11–12, 102–110).
- Русова, С. (1906). Современные школьные нужды в Украине. *Украинский вестник*, 2 (28 мая), 116–120. (Rusova, S. (1906). Current School Needs in Ukraine. *Ukrainian Herald*, 2 (May 28), 116–120).
- Стенографические отчеты. Государственная дума, второй созыв, 1907 г., сессия вторая*. (Т. 2). (1907). Санкт-Петербург: Государственная типография. (*Stenographic Reports. State Duma, Second Convocation, 1907, Second Session*. (Vol. 2). (1907). Saint Petersburg: State Printing House).
- Список жертводавців на потреби українського університету у Львові. *ЦДІАЛ. Ф. 688. Оп. 1. Спр. 388*. List of Donors for the Needs of the Ukrainian University in Lviv. *CDIAL. F. 688. Op. 1. Spr. 388*.
- Студенты Университета Св. Владимира в совет профессоров университета Св. Владимира. Ходатайство об учреждении в университете четырех кафедр с украинским языком преподавания: украинского языка, истории, литературы и права (24 ноября 1906 г.). *IP НБУ. Ф. 318. Од. зб. 200*. (Students of St. Volodymyr

University to the Council of Professors of St. Volodymyr University. Petition for the Establishment of Four Departments with Instruction in Ukrainian: Ukrainian Language, History, Literature, and Law (November 24, 1906). *IR NBU. F. 318. Od. zb. 200*).

- Ткаченко, А. В. (2018). Вища освіта перших десятиліть 20-го століття на теренах сучасної України: специфіка історико-педагогічного дискурсу. *Витоки педагогічної майстерності*, 21. (Tkachenko, A. V. (2018). Higher Education in the First Decades of the 20th Century in the Territory of Modern Ukraine: Specifics of the Historical-Pedagogical Discourse. *Origins of Pedagogical of Mastery*, 21).
- Тулуб, З. П. (2012). *Моя жизнь*. Киев: Киев–Париж–Дакар. (Tulub, Z. P. (2012). *My Life*. Kyiv: Kyiv–Paris–Dakar. Ukrainian Departments in Kyiv. (1906). Rada, October 19).
- Українські кафедри в Києві*. (1906). Рада, 19 жовтня. (*Ukrainian Departments in Kyiv*. (1906). Rada, October 19).
- Ульяновський, В. (2007). Національне питання в Університеті Св. Володимира в 1917–1918 роках: спроба відкриття кафедри історії України. *Український археографічний щорічник*, 12, 224–246. (Ulyanovsky, V. (2007). The National Question at St. Volodymyr University in 1917–1918: An Attempt to Open a Department of Ukrainian History. *Ukrainian Archival Yearbook*, 12, 224–246).
- Яворницький, Д. (1906). Дописи (од наших кореспондентів). *Рідний край*, 16, 15–16. (Yavornytsky, D. (1906). Reports (from Our Correspondents). *Native Land*, 16, 15–16).

SUMMARY

Korzh-Usenko Larysa. Important Preconditions for the Modernization of the Educational Process in Higher Education in Ukraine at the Beginning of the 20th Century.

Among the crucial preconditions for modernizing the educational process in Ukrainian higher education at the beginning of the 20th century was the implementation of the principles of national identity and cultural relevance in teaching and educating university students. This included the need to align education with the needs and interests of the native people, adapt the curriculum to allow the use of the Ukrainian language, and deepen the Ukrainian-focused content of education. Advocating for the right to include a national component in educational content, educators, public figures, students, and university lecturers in Ukrainian territories under the Russian Empire referred to the successful experience of teaching Ukrainian studies abroad—in Austria-Hungary, France, Poland, Bulgaria, and other European countries.

During the period of societal liberalization in 1906–1907, attempts to deliver instruction in the Ukrainian language were made by professors Dmytro Bahalii, Mykola Sumtsov, and Mykola Khalanskyi (Kharkiv), Ahatanhel Loboda and Volodymyr Peretts (Kyiv), and private associate professor Oleksandr Hrushevskyi (Odesa). At that time, such actions were genuine acts of civic courage, as those who taught in Ukrainian risked accusations of political unreliability. The effectiveness of using Ukrainian in higher education was demonstrated by overcrowded university lecture halls and the keen interest of the students.

Nevertheless, despite the strong interest of young people in Ukrainian studies, the Russian government permitted the development of this field only outside Ukraine, with the exception of the brief period of liberalization. Even the limited democratic concessions made by the government during the 1905–1906 Russian Revolution proved significant for the development of higher education in later historical periods. Under the conditions of the Russian Empire, efforts by instructors, students, and civil society to enhance the Ukrainian component of education were suppressed by state authorities.

However, the positive experience gained in introducing Ukrainian studies was later utilized during the period of national state-building in Ukraine from 1917 to 1921.

Key words: *universal and national values, principle of national identity, cultural relevance, Ukrainian studies, educational process, national identity, civic consciousness, scientific worldview.*

УДК 378.016:793.31]-028.78-027.31(477)

Анатолій Максименко

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-5339-1365

DOI 10.24139/2312-5993/2025.02/168-180

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ТАНЦЮ: ТРАДИЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ

У статті висвітлено актуальні питання викладання українського народного танцю в закладах вищої освіти України. Здійснено комплексний аналіз інноваційних підходів до поєднання традиційної методики з сучасними освітніми технологіями. На основі застосування загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація) та конкретно-наукових (порівняльно-зіставний аналіз) методів дослідження проаналізовано стан розвитку викладання українського народного танцю та ідентифіковано сучасні освітні практики, які сприяють ефективному навчанню студентів. Зокрема, акцентовано увагу на використанні мультимедійних презентацій, відеоаналізу рухів, інтерактивного середовища, а також віртуальної реальності, що забезпечують доступність навчального контенту, підвищують якість засвоєння технічного матеріалу та стимулюють творчу активність здобувачів освіти. Особливу увагу приділено мультидисциплінарному підходу у викладанні, що дозволяє поглибити розуміння естетичної та емоційної природи народного танцю, а також забезпечує більш широкі можливості професійної підготовки майбутніх хореографів. Визначено перспективи подальшого розвитку системи викладання українського народного танцю в університетській освіті, які передбачають розширення спектру цифрових освітніх інструментів, адаптацію навчальних програм до потреб сучасного мистецького середовища та підготовку фахівців із високим рівнем творчої та педагогічної компетентності.

Ключові слова: *український народний танець, вища освіта, інноваційні підходи, цифрові технології, мистецька педагогіка, міждисциплінарність.*

Постановка проблеми. В умовах трансформації освітнього простору України особливого значення набуває оновлення підходів до викладання українського народного танцю в системі вищої хореографічної освіти. Народна хореографія, як важливий чинник національної ідентичності, збереження культурної спадщини та духовного самовираження, потребує не лише збереження автентичних форм, але й адаптації до новітніх освітніх реалій. Глобальні процеси цифровізації, культурної інтеграції та оновлення